

2. Шляхов А. Р. О предмете судебной экспертизы // Некоторые вопросы теории судебной экспертизы: Тезисы научных сообщений на 7-м теоретическом семинаре криминалистических чтений 26 июня 1975 г.— М.: ВНИИСЭ, 1975.
3. Мойсєєв О. М. Експертна технологія та предмет, об'єкт, задачі судової експертизи // Право і безпека: Науковий журнал.— Харків: НУНВС МВС України, 2005.— № 2.— С. 26–28.
4. Експертизи у судовій практиці / За заг. ред. В. Г. Гончаренка.— К.: Юрінком Інтер, 2004.

Ключевые слова: *судебно-психологическая экспертиза, подэкспертная особа, диспособность субъекта.*

Key words: *forensic psychological examination, person who undergoes examination, subject capacity.*

УДК 159.922

Р. Ф. Пасічняк,
кандидат психологічних наук, доцент

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

В статтє анализируются социально-психологические факторы, влияющие на становление профессиональной идентичности личности, подчеркивается необходимость учета влияния нестабильности социально-экономических условий современного общества на формирование этого феномена.

The article analyses social and psychological factors that influence professional identity formation of personality. The article emphasizes the necessity of considering influence of unstable social and economic conditions of modern society on this phenomenon.

Однією з основних сфер соціального життя, де людина може реалізувати себе, є професійна сфера. Це зумовлює потребу у вивченні специфіки формування професійної ідентичності людей різних професій.

Проблема ідентичності є однією з найбільш багатограних і актуальних проблем у сучасній психології. Доказом цього є великий обсяг теоретичних і прикладних досліджень, завдяки яким сам термін «ідентичність» став одним із центральних у психологічній науці. Ідентичність як складний психічний феномен, багаторівнева психічна реальність охоплює різні рівні свідомості, індивідуальні та колективні, онтогенетичні та соціогенетичні основи.

Постановка проблеми професійної ідентичності має також теоретичне і прикладне значення у плані досягнення особистістю самоідентичності, особистісного росту, самопізнання.

Ми ставимо перед собою завдання з'ясувати комплекс соціально-психологічних детермінант, що впливають на формування професійної ідентичності.

Незважаючи на великий обсяг теоретичних і прикладних досліджень, що стосуються проблем ідентичності, питання професійної ідентичності сучасної людини багато в чому залишаються нез'ясованими. У науці є різні визначення дефініції «ідентичність», «ідентифікація», немає єдиної думки стосовно співвідношення феномену ідентичності з самосвідомістю, «Я-концепцією» особистості. Не знайшли остаточного вирішення питання стабільності — динамічності, а також ситуаційності цих утворень.

Викладене пояснюється тим, що ідентичність як один з базових компонентів самосвідомості, та ідентифікація як механізм розвитку самосвідомості, що входять у процес соціалізації особистості, який, у свою чергу, опосередковується соціокультурними й історичними обставинами життя, індивідуальним життєвим шляхом людини — факторами, що постійно змінюються, відзначаються надзвичайно високою динамічністю.

Професійна ідентифікація є невід'ємною складовою професійної самосвідомості особистості, до структури якої входять такі компоненти:

1. Усвідомлення норм, правил, моделей професії як еталонів для усвідомлення особистісних якостей.
2. Усвідомлення цих якостей в інших людях, порівняння себе з деяким ідеальним зразком чи конкретною людиною.
3. Урахування оцінки себе як професіонала з боку колег.
4. Самооцінка людиною своїх окремих сторін — розуміння себе, своєї професійної поведінки, емоційне ставлення та оцінка себе.
5. Позитивне оцінювання себе загалом, своїх позитивних якостей, перспектив, що приводять до позитивної «Я-концепції». Цей рівень професійного самовизначення підвищує впевненість в собі, задоволеність професією, приводить до зростання прагнення до самореалізації.

Наявність професійної ідентичності передбачає, що особистість визначає себе у змісті та структурі практичної діяльності, отожднюється з нею. Її характеризує прийняття провідних професійних ролей, цінностей, норм, що спонукають особистість до ефективної практичної діяльності та до постійного професійного самовдосконалення.

Професійна ідентичність утворюється в результаті співвіднесення інтеріоризованих моделей професії і професійної діяльності з професійною «Я-концепцією». Професійна ідентичність вимагає прийняття людиною певних ідей, переконань, оцінок, правил поведінки, що прийняті і поділяються членами професійної групи (професійного співтовариства).

Отже, проблему професійної ідентичності фахівця в сучасних умовах треба розглядати крізь призму соціальної ідентичності.

Аналіз теорій соціальної ідентичності показує, що соціальна ідентичність утворена з окремих ідентифікацій та визначається приналежністю індивіда до різних соціальних категорій: раси, національності, класу, статі тощо [1, С. 626]. Вона є важливим регулятором самосвідомості та соціальної поведінки людини. З цих позицій професійну ідентичність можна розглядати як один із варіантів соціальної ідентичності. Вчені підкреслюють, що поряд з особистісною ідентичністю соціальна ідентичність вибудовує єдину когнітивну систему «Я-концепції». Соціальна ідентичність складається з тих аспектів образу «Я», які впливають із сприйняття індивідом себе як члена певних соціальних груп.

Отже, професійна ідентичність складається з тих компонентів образу «Я», які є наслідком сприйняття індивідом себе як представника певної професійної групи.

Становлення професійної ідентичності відбувається протягом професійного циклу, який закономірно проходить кожна людина. Професійний цикл — це послідовність періодів чи етапів життя людини, що містять знайомство зі світом професій та професійний вибір, одержання освіти і професійної підготовки, початок самостійної роботи та накопичення досвіду, кар'єрний ріст і періоди подальшої професіоналізації [4, С. 714].

Ідентифікація з конкретним працівником приводить до того, що в період з 5 до 10 років у дітей формується намір здобути в майбутньому цю професію і цей намір стає частиною їх «Я-концепції». Однак набуття конкретної професійної ідентичності розпочинається з того моменту, коли, зробивши певний професійний вибір, молода людина починає готувати себе до неї, набуває певного трудового досвіду, який надалі буде визначати її вибір і початок трудової кар'єри (від 15 до 25 років).

Г. Крайг вказує, що реальний досвід трудової діяльності значною мірою може вплинути на становлення професійної ідентичності. Коли молода людина включається в трудову діяльність може

виявитись, що її очікування (плани) не збігаються з реальністю, рівень оволодіння конкретними професійними знаннями, вміннями та навичками є недостатнім, робота може виявитись нудною, керівники — несправедливими, зарібок — низьким. Усе це призводить до розчарування, фрустрації і, як наслідок, перешкоджає подальшому професійному росту.

Науковець підкреслює роль наставників у формуванні професійної ідентичності, які не тільки забезпечують зворотний зв'язок молодому професіоналу, але й посилюють почуття його компетентності та самостійності. Наставники не тільки виступають як зразок для наслідування в соціальному та професійному планах, а й підтримують просування молодих працівників у професіоналізмі [4].

Л. Б. Шнейдер зазначає, що умовами становлення професійної ідентичності є практика соціальної взаємодії з іншими та з самим собою. Особисте включення студента в засвоєння професійної діяльності, набуття професійного досвіду у процесі навчання, використання діалогічного підходу у взаємодії «викладач — студент» забезпечують поєднання емоційно-ціннісного та професійно-особистісного досвіду їх носіїв [5].

Відданість молоді людини своїй роботі та професії посилюється в результаті її зростаючої корпоративної лояльності та адаптації до очікувань і норм, властивих професії. Лояльність розвивається залежно від того, як молодий фахівець ідентифікується зі своєю професією. Зростання лояльності до роботодавця приводить до того, що людина і надалі хоче працювати на його підприємстві й отримувати від нього винагороду за свою працю. У результаті тривалого періоду роботи на певному підприємстві люди ідентифікуються зі своєю професійною групою. Залежно від того, як людина набуває досвіду в роботі, вона навчається продуктивним прийомам вирішення різноманітних завдань, починає розуміти потребу рахуватися з визнаними авторитетами у своїй професійній групі і жити відповідно до прийнятих у цьому середовищі норм.

Викладене може викликати запитання про доречність формування стабільної професійної ідентичності. Адже в сучасному технічно розвинутому і економічно нестабільному суспільстві характер роботи так швидко змінюється, а робочі місця скорочуються в такій кількості, що принцип «одна професія на все життя» себе не виправдовує.

Отже, розгляд професійної ідентичності має базуватися на уявленні про те, що повсякденна соціальна нестабільність закономірно формує суб'єкта, який порівняно легко змінює свої соціальні ролі

та відповідні ідентичності. Є. П. Белінська вказує на те, що готовність до зміни своїх ідентифікаційних структур, відповідно до прийняття соціальних ролей, варто розглядати як ознаку психічного здоров'я людини, а сувору когнітивну та емоційну фіксованість на рольовому наборі — як прояв певних психічних розладів [2].

М. Марусинець наголошує на тому, що сучасна молодь внутрішньо готова до багаторазової зміни професійної діяльності і це не викликає внутрішнього дискомфорту, як це було в попередніх поколіннях [3].

Отже, сутність професійної ідентичності полягає в самостійній і відповідальній побудові свого професійного майбутнього, що передбачає високу готовність смислових і регуляторних основ поведінки в ситуаціях невизначеності професійного майбутнього, здійснення особистісного, інструментального (технічного) та ситуативного (у межах конкретної ситуації) самовизначення, формування уявлення про себе як фахівця (адекватний образ «Я»).

Висновки. Зміст професійної ідентичності зумовлюють різнопланові чинники — нормативні, соціальні, соціально-психологічні, особистісні. До соціально-психологічних належать: роль інших у формуванні суб'єктивних відношень до різних професій (соціальний статус, матеріальне забезпечення, особливості організації професійної діяльності, професійного спілкування та взаємодії), гомогенність і стабільність соціального середовища, в якому відбувається професійна діяльність; характер соціальних взаємодій у професійній групі; внутрішньогрупові егоцентричні переживання або протиріччя у типовому професійному середовищі; перспективи самовираження та професійного зростання тощо. Становлення професійної ідентичності в умовах сучасного суспільства, з його різноманітністю соціальних ролей і професій, треба розглядати як відмову від традиційного прагнення людини віднайти й опанувати «справу всього життя», тобто професію, з якою пов'язана перспектива актуалізації особистості та самоствердження, досягнення бажаного матеріального та соціального статусу, культурного розвитку тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеев В. С., Толмасова А. К. Теория социальной идентичности и ее эмпирические версификации // Психология самосознания: Хрестоматия. — Самара: БАХРАХ-М, 2003. — С. 624–638.
2. Белинская Е. П. Исследования личности: традиции и перспективы / Социальная психология в современном мире. — М.: Аспект Пресс, 2002. — С. 42–61.

3. Марусинець М. Прикладні аспекти дослідження професійної ідентичності особистості // Соціальна психологія. — 2005. — № 3(11). — С. 90–97.
4. Крайг Г. Психология развития. — СПб.: Питер, 2000. — 992 с.
5. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность: структура, генезис, условия становления // Автореф. дис... док. психол. наук. — М., 2001.

Ключевые слова: социальная идентичность, профессиональная идентичность, профессиональное самосознание, профессиональный цикл, готовность к изменению идентификационных структур.

Key words: social identity, professional identity, professional self-awareness, professional cycle, readiness to identification structure changes.

УДК 37.015.03

О. М. Корніяка,
кандидат психологічних наук

КУЛЬТУРА СПІЛКУВАННЯ ПЕДАГОГА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

В статті розкривається содержание понятия оптимального педагогического общения в связи с коммуникативной стратегией и культурой взаимодействия в системе «учитель — ученики». Дается психологический анализ системы профессионально важных личностных качеств и коммуникативных, перцептивных и интерактивных умений, которые характеризуют культуру общения педагога и благодаря которым достигается успешность его педагогической деятельности.

The article deals with concept of optimal pedagogical communication in terms of communicative strategy and interaction culture between teachers and students. It presents psychological analysis of important vocational personal qualities and communicative, perceptive and interactive skills, which define communication culture of lecturers and guarantee success of their pedagogical activity.

Інформаційне суспільство, в якому ми живемо, набагато більше, ніж попереднє — неінформаційне, потребує розвитку міжособистісного спілкування, виховання його культури. Щоб брати участь у світовому спілкуванні, людина створила потужний інформаційний простір — передусім комп'ютерний і стільниковий зв'язок — і сподівалася завдяки цим безумовно корисним речам істотно полегшити взаємодію, взаємопізнання і взаєморозуміння, а натомість започаткувала процеси, які тепер не може контролювати. Маємо на